

Η ισλαμική θρησκευτική πιστοποίηση «Halal» σε σχέση με τις Ευρωπαϊκές απαιτήσεις και τα διεθνή πρότυπα στον τομέα του κρέατος. Ειδικοί Εθνικοί νομοθετικοί κανόνες στην Ελλάδα

Ηλίας Χαϊδούτης¹, Φωτούλα Μπαμπάτσικου², Ελπίδα Ρουσσάκου³,
Χαρίλαος Κουτής⁴

1. Επόπτης Δημόσιας Υγείας, MSc Υγιεινή & ασφάλεια τροφίμων
 2. Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
 3. Επόπτρια Δημόσιας Υγείας, MSc Υγιεινή & ασφάλεια της εργασίας
 4. Ομότιμος Καθηγητής Υγιεινής, Επιδημιολογίας και Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
- Υπεύθυνος αλληλογραφίας Ηλίας Αθ. Χαϊδούτης, Τηλ.: 6977894093,
Email: echaidoutis@gmail.com. DOI: [10.5281/zenodo.1297687](https://doi.org/10.5281/zenodo.1297687)

Περίληψη

Η ζήτηση των καταναλωτών για τρόφιμα «καλάλ» (στα αραβικά: حلال *halāl*, "επιτρεπτό") παρουσιάζει αυξητικές τάσεις στην Ευρώπη λόγω της αύξησης του αριθμού των προσφύγων και μεταναστών ισλαμικού θρησκευόμενου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι κανόνες του «καλάλ» βασίζονται στον Ισλαμικό νόμο (Σαρία) και επιτρέπουν η όχι την κατανάλωση προϊόντων στους μουσουλμάνους καταναλωτές. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση παράγονται μεγάλες ποσότητες ειδών κρέατος (αιγοπρόβειο, βόειο και κρέας πουλερικών) που επιτρέπεται να καταναλώνεται από μουσουλμάνους σύμφωνα με τους θρησκευτικούς κανόνες του Ισλάμ. Η Ένωση, με το νομοθετικό της πλαίσιο θεσπίζει τους κανόνες καλής διαβίωσης των ζώων, σφαγής και παραγωγής προϊόντων κρέατος με στόχο την καλή μεταχείριση των ζώων επιτρέποντας παρεκκλίσεις στην περίπτωση της θρησκευτικής διαδικασίας σφαγής. Στην Ελλάδα πρόσφατα εκδόθηκαν Εθνικά μέτρα σχετικά με τις απαιτήσεις για τη σφαγή θρησκευτικού τύπου. Η επιτροπή του Codex Alimentarius έχει εκδώσει κατευθυντήριες οδηγίες σχετικά την επισήμανση του όρου «καλάλ» στα τρόφιμα ενώ η Ευρωπαϊκή ένωση δεν θέτει περιορισμούς σχετικά με την επισήμανση «καλάλ» στο κρέας διότι δεν υπόκειται στους κανόνες προς νομοθετική ρύθμιση, ως θρησκευτικό ζήτημα.

Λέξεις κλειδιά: Χαλάλ, σφαγή, αναισθητοποίηση, κρέας, Ευρωπαϊκή νομοθεσία, επισήμανση, Εθνική νομοθεσία

The Islamic religious certificate “Halal” according to the European legislation requirements and the international standards in the meat sector. Specific national legislation in Greece

**Chaidoutis Elias¹, Babatsikou Fotoula², Roussakou Elpida³,
Koutis Charilaos⁴**

1. Public Health Inspector, MSc Food Safety and Public Health
2. Associate Professor, Department of Nursing, University of West Attica, Athens, Greece
3. Public Health Inspector, MSc Health and Safety in Workplaces
4. Emeritus Professor of Hygiene, Epidemiology & Public Health, University of West Attica, Athens, Greece

Corresponding author: Elias Ath. Chaidoutis, Tel.: 6977894093,
Email: echaidoutis@gmail.com. DOI: [10.5281/zenodo.1297687](https://doi.org/10.5281/zenodo.1297687)

Abstract

Consumer's demand for "halal" (حلال ḥalāl - Arabic: "permissible") food in Europe has been increased due to the growing population of Muslim citizens and Islamic religion immigrants in the European Union. The rules of "halal" based on Islamic law (Sharia) and allow or not consumption food products to Muslim consumers. Within the European Union large quantity of meat species (sheep, beef and poultry meat) it is produced and may be consumed by Muslim people according to religious rules of Islam. European Union establishes the legislative framework of the welfare standards of animals, slaughter and production of meat products with a view to animal welfare as expected by European citizens. However, derogations allowed in the case of religious slaughter process which takes place in approved by the competent authorities, slaughterhouses. In Greece, national measures have recently been issued on the requirements for religious slaughter. FAO/WHO Codex Alimentarius Committee (CAC) has issued guidelines on the labeling of the term “halal” food while the European Union does not put restrictions on the labeling of halal meat because this is not a subject to the law rules and as a religious issue, it is not a responsibility under setting of European Commission.

Keywords: *Halal, slaughter, stunning, meat, European legislation, labeling, national legislation*

1. Προσφυγικοί πληθυσμοί, οικονομικοί μετανάστες και μουσουλμάνοι πολίτες στην Ελλάδα

Η μετανάστευση αποτελεί κοινωνικό φαινόμενο το οποίο διαφοροποιείται σε κάθε εποχή. Στη σύγχρονη της μορφή, η μετανάστευση αποτελεί προϊόν κοινωνικών συνθηκών και απαιτήσεων που συνδέονται με την άνιση κατανομή των αγαθών σε παγκόσμια κλίμακα και την παγκοσμιοποίηση [1,2]. Ο 20ος αιώνας έχει χαρακτηριστεί ως αιώνας της μετανάστευσης διότι σημειώνονται οι σημαντικότερες πληθυσμιακές μετακινήσεις είτε με βίαιο είτε με ειρηνικό τρόπο [1]. Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, μετανάστης είναι το άτομο το οποίο διαμένει για τουλάχιστον 6 μήνες μακριά από τον συνήθη τόπο της κατοικίας του. Οι οικονομικοί μετανάστες εγκαταλείπουν τη χώρα τους οικειοθελώς, με σκοπό να εγκατασταθούν σε άλλη χώρα για προσωπικούς οικογενειακούς ή οικονομικούς λόγους [2]. Η μετανάστευση με βάση το καθεστώς εισόδου παραμονής στη χώρα υποδοχής διακρίνεται σε νόμιμη και παράνομη [3]. Το έτος 2016 ο αριθμός των μεταναστών που ζουν νόμιμα στη χώρα μας ανέρχεται στις 557.476. Στην πλειονότητα τους οι νόμιμα διαμένοντες αλλοδαποί προέρχονται από τις χώρες : Αλβανία (387.023 άτομα), Ουκρανία (19.595), Γεωργία (18.334), Πακιστάν (16.578), Ινδία (14.357), Αίγυπτο (12.084), Φιλιππίνες (10.468), Μολδαβία (9.092), Μπαγκλαντές (6.301), Συρία (5.799), Κίνα (4.840), Σερβία (2.968) [4].

Στις ημέρες μας παρατηρείται μεγάλη μετακίνηση πληθυσμού, κατοίκων της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής προς την Ελλάδα λόγω της εμπόλεμης κατάστασης η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη τα τελευταία χρόνια, με επίκεντρο τη Συρία. Σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιεύει το Υπουργείο Εσωτερικών για την προσφυγική κρίση, οι αφίξεις προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα το 2015 ανήλθε στον αριθμό των 872.519. Τα στοιχεία έως τον Οκτώβριο του 2016 παραθέτουν 172.465 αφίξεις στα Ελληνικά νησιά. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων που εισήλθαν στην Ελλάδα από χερσαία και θαλάσσια σύνορα προερχόταν από τη Συρία 46%, το Αφγανιστάν 24%, το Ιράκ 15%, το Πακιστάν 5% και το Ιράν 3% [5].

Στην Ελλάδα είναι η μόνη ρητά αναγνωρισμένη μειονότητα, και μάλιστα ως θρησκευτική, ορίζεται η μουσουλμανική μειονότητα στη Δυτική Θράκη, βάσει του άρθρου 45 της Συνθήκης της Λωζάνης. Αριθμεί, σύμφωνα με την απογραφή του

1991, 98.000 περίπου άτομα ή περίπου 0,95% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας [6].

Το άρθρο 5 (παρ. 2) του Συντάγματος, ορίζει ρητά ότι «όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων» [7]. Λόγω της πρωτοφανούς προσφυγικής ροής στην Ελλάδα οι αρχές ανέπτυξαν δομές φιλοξενίας σε όλη την επικράτεια [5]. Οι περισσότεροι εκ των προσφύγων, καθώς επίσης και μεγάλος αριθμός νόμιμων διαμενόντων αλλοδαπών στην Ελλάδα προέρχεται από χώρες που η ισλαμική θρησκεία είναι η κυρίαρχη. Κατά συνέπεια η ζήτηση προϊόντων που συνάδει με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις αυτών των πληθυσμών είναι αναμενόμενη. Οι μουσουλμάνοι πολίτες καταναλώνουν τρόφιμα τα οποία είναι νόμιμα, σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο ή αλλιώς χαλάλ τρόφιμα [8,9].

2. Πληθυσμιακή κατανομή μουσουλμάνων στην Ευρώπη

Η ζήτηση των καταναλωτών για τρόφιμα χαλάλ παρουσιάζει αυξητικές τάσεις στην Ευρώπη. Σύμφωνα με στοιχεία του Αμερικανικού Κέντρου Ερευνών PEW (πίνακας 1), από το 2010 τα οποία παρουσίασε σε χάρτη το Γαλλικό Πρακτορείο AFP, η Γαλλία έχει το υψηλότερο ποσοστό εκτός Βαλκανίων, καθώς στα Βαλκάνια ζουν 4,7 εκατομμύρια Μουσουλμάνοι, αποτελώντας το 7,5% του πληθυσμού. Στις βαλκανικές χώρες ζουν συνολικά 7,4 εκατομμύρια Μουσουλμάνοι. Ειδικότερα ζουν στο Κόσσοβο (91,7% του πληθυσμού), την Αλβανία (82,1%), την Βοσνία-Ερζεγοβίνη (41,6%), τα Σκόπια (34,6%) - το Μαυροβούνιο (18,5%) και τη Σερβία (3,7%). Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, υπάρχουν 500.000 μουσουλμάνοι, εκπροσωπώντας το 4,7% του πληθυσμού [9].

Πίνακας 1. Πληθυσμός Μουσουλμάνων Πολιτών που ζουν στην Ευρώπη, 2010.

Χώρα	Εκτιμώμενος πληθυσμός σε εκατομμύρια	Ποσοστό επί τοις εκατό (%) ανά κράτος
Γαλλία	4,7	7,5 %
Βρετανία	2,9	4,6%

Ισπανία	1	2,3%
Ελβετία	0,4	5,7%
Βέλγιο	0,6	6,0%
Ολλανδία	0,9	5,5%
Νορβηγία	0,1	3,0%
Δανία	0,2	4,1%
Σουηδία	0,5	4,9%
Αυστρία	0,5	5,7%
Γερμανία	4,1	5%
Ιταλία	1,6	2,6%
Βουλγαρία	1,0	13,4%
Ελλάδα	0,5	4,7%

Πηγή: Αμερικανικό Κέντρο Ερευνών PEW, 2017.

Σύμφωνα με νεότερα δεδομένα, κατά την περίοδο του 2012, υπολογίζεται ότι υπάρχουν περίπου 15 έως 17 εκατομμύρια μουσουλμάνων κατοίκων στην Ευρώπη κατοικούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 χωρών, άτομα με μουσουλμανικό υπόβαθρο, συμπεριλαμβανομένων τόσο των πολιτών όσο και των μη-πολιτών της Ε.Ε. [8]. Η πλειοψηφία αυτών των πολιτών ανήκει στο Γαλλικό, Βρετανικό και Γερμανικό έθνος. Η Γαλλία, με περίπου 5 εκατομμύρια αφανείς μουσουλμάνους (8% του πληθυσμού), που κατάγονται από την Αλγερία, το Μαρόκο, και σε μικρότερο βαθμό, την Τουρκία, την Τυνησία και την υποσαχάρια Αφρική, αποτελεί τη μεγαλύτερη χώρα κατοικίας για τους μουσουλμάνους της ΕΕ. Ακολουθεί το Ηνωμένο Βασίλειο με 1,5 έως 2.000.000 μουσουλμάνους (περίπου το 3% του πληθυσμού), οι περισσότεροι εκ των οποίων προέρχονται από τη Νότια Ασία, ιδίως το Πακιστάν. Η Γερμανία βρίσκεται σε πολύ διαφορετική κατάσταση. Αποτελεί χώρα κατοικίας για 3,3 εκατομμύρια μουσουλμάνων (περίπου 4% του πληθυσμού), εκ των οποίων η συντριπτική πλειοψηφία, τουλάχιστον 2,3 εκατομμύρια, χώρα καταγωγής τους είναι η Τουρκία, συμπεριλαμβανομένου ενός μεγάλου ποσοστού που είναι ακόμα Τούρκοι πολίτες. Το 1990 οι Μουσουλμάνοι αποτελούσαν το 4,1%

του πληθυσμού της Ευρώπης, ενώ το 2010 αυτό το ποσοστό είχε ανέβει στο 6% και το αμερικανικό κέντρο PEW εκτιμά ότι ως το 2030 θα έχει φτάσει στο 8% [9].

3. Προϊόντα που μπορούν να φέρουν τον χαρακτηρισμό «χαλάλ»

Η λέξη «χαλάλ» κυριολεκτικά σημαίνει «επιτρέπεται» - και στη μετάφραση χρησιμοποιείται συνήθως νοηματικά ως «νόμιμο». Το αντώνυμο για τη λέξη «χαλάλ» είναι «χαράμ», που σημαίνει «παράνομο ή απαγορευμένο». Οι κανόνες του χαλάλ βασίζονται στον Ισλαμικό νόμο (Σαρία). Ο όρος «halal» μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τρόφιμα που θεωρούνται νόμιμα [10]. Σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο, όλες οι πηγές των τροφίμων είναι νόμιμες εκτός από τις ακόλουθες πηγές, συμπεριλαμβανομένων των προϊόντων και των παραγώγων τους, τα οποία θεωρούνται παράνομα :

- Χοίροι και κάπροι.
- Σκυλιά, φίδια και πίθηκοι.
- Σαρκοφάγα ζώα με νύχια και τα δόντια τους, όπως λιοντάρια, τίγρεις, αρκούδες και άλλα παρόμοια ζώα.
- Αρπακτικά πουλιά με νύχια, όπως αετοί, γύπες, και άλλα παρόμοια πουλιά.
- Παράσιτα όπως οι αρουραίοι, σαρανταποδαρούσες, σκορπιοί και άλλα παρόμοια ζώα.
- Τα ζώα που απαγορεύεται να θανατωθούν στο Ισλάμ δηλαδή, τα μυρμήγκια, οι μέλισσες και οι δρυοκολάπτες.
- Τα ζώα τα οποία θεωρούνται γενικότερα αποκρουστικά όπως ψείρες, μύγες, σκουλήκια και άλλα παρόμοια ζώα.
- Τα ζώα που ζουν τόσο στην ξηρά όσο και στο νερό, όπως βατράχια, κροκόδειλοι και ομοειδή.
- Μουλάρια και γαϊδούρια.
- Όλα τα δηλητηριώδη και επικίνδυνα υδρόβια ζώα.
- Οποιαδήποτε άλλα ζώα που δεν σφάζονται σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο.
- Αίμα.
- Τοξικά και επικίνδυνα φυτά, εκτός εάν η τοξίνη ή ο κίνδυνος μπορεί να εξαλειφθεί κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας.
- Αλκοολούχα ποτά

- Όλες οι μορφές τοξικών εθιστικών και επικίνδυνων ποτών
- Όλα τα πρόσθετα τροφίμων που προέρχονται από τα παραπάνω προαναφερθέντα είδη

Ειδικότερα για την απαγόρευση του χοιρινού, η ανησυχία σχετικά με την κατανάλωση του ιστορικά δεν περιορίζεται μόνο στο Ισλάμ. Η ρητορική κατά των άγριων χοίρων επισημάνθηκε επίσης νωρίς και στον ινδοευρωπαϊκό κόσμο, σε διάφορες λατρείες της αρχαίας Ελλάδας και της Ρώμης, καθώς επίσης και μεταξύ των Αιγυπτίων και των Ασσυρίων [11]. Παρόλο που το ταμπού έναντι των χοίρων διατηρήθηκε από τον Ιουδαϊσμό, ο χοίρος θα γίνει αργά, σε ποικίλους βαθμούς, αποδεκτός ανάμεσα στις λατρείες του αρχαίου κόσμου και μεταξύ των άλλων και στον Χριστιανικό κόσμο επίσης. Ωστόσο, με την ίδρυση του Ισλάμ, ο Προφήτης Μωάμεθ, επιδιώκοντας να μιμηθεί εβραϊκούς νόμους για τα τρόφιμα, έγινε πρωτοπόρος των αρνητικών πεποιθήσεων έναντι του χοίρου και του χοιρινού και κατά συνέπεια ο χοίρος ήταν το ζώο που ξεχώρισε στο Κοράνι, όπου η απαγόρευση του επαναλαμβάνεται περισσότερο από μία φορά.

4. Προϋποθέσεις για τον χαρακτηρισμό των χαλάλ τροφίμων

Όπως προηγουμένως αναφέρθηκε, οι μουσουλμάνοι πρέπει καταναλώνουν τρόφιμα που σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο είναι νόμιμα και ωφέλιμα για την υγεία [8]. Η φράση «*Τα τρόφιμα που είναι νόμιμα, σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο ή χαλάλ τρόφιμα*» έχει ευρύτερο νόημα. Πρώτον, τα τρόφιμα πρέπει να έχουν αποκτηθεί με νόμιμο τρόπο, να μην έχουν αποκτηθεί με κλοπή ή αποτελούν προϊόντα διαφθοράς, σύμφωνα με την μουσουλμανική ηθική. Δεύτερον, σε ότι αφορά τους τύπους ή τις κατηγορίες των προϊόντων, χαλάλ θεωρούνται πράγματα που μπορούν να καταναλώνονται όπως τα ζώα ή τα συστατικά που περιέχονται σε κάθε τροφή όπως αυτά έχουν εγκριθεί ή όχι, από τους νόμους του Ισλάμ και αυτά που επιτρέπονται κατόπιν εξέτασης.

Εκτός από τις δύο παραπάνω προϋποθέσεις, επικεντρώνεται επίσης στο στάδιο της επεξεργασίας ή τα στάδια της παραγωγής, αρχής γενομένης για το κρέας, από τη σφαγή, το πλύσιμο και τον καθαρισμό, τη συσκευασία, την αποθήκευση, τη μεταφορά, την πώληση κ.λπ. [10]. Επίσης περιλαμβάνεται κάθε πρακτική που σχετίζεται με το προσωπικό και την υγιεινή των εγκαταστάσεων που να πιστοποιεί

την ασφάλεια, την καλή πρακτική παρασκευής, αποθήκευσης και διανομής. Τα μέτρα που εφαρμόζονται στην τροφική αλυσίδα τα οποία διαβεβαιώνουν ότι τα στάδια της προετοιμασίας καθιστούν τα τρόφιμα ασφαλή για κατανάλωση.

5. Η σφαγή των ζώων που προορίζονται για ανθρώπινη κατανάλωση στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η καλή μεταχείριση των ζώων είναι κοινοτική αξία που αποτυπώνεται στο πρωτόκολλο για την προστασία και την καλή διαβίωση των ζώων όπως αυτή επισυνάπτεται στη συνθήκη ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας («πρωτόκολλο με αριθμό 33»). Η προστασία των ζώων κατά τη σφαγή ή τη θανάτωσή τους είναι ζήτημα που απασχολεί την κοινή γνώμη αφού επηρεάζει τη στάση των καταναλωτών απέναντι στα αγροτικά προϊόντα. Η οδηγία 93/119/EΚ του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1993, για την προστασία των ζώων κατά τη σφαγή ή/και τη θανάτωσή τους [12], θεσπίζει κοινούς στοιχειώδεις κανόνες για την προστασία των ζώων κατά τη σφαγή ή τη θανάτωσή τους στην Κοινότητα [13].

Η θανάτωση μπορεί να προκαλέσει πόνο, αγωνία, φόβο και άλλου είδους ταλαιπωρία στα ζώα ακόμη και υπό τις βέλτιστες διαθέσιμες τεχνικές συνθήκες. Ορισμένες από τις εργασίες που αφορούν τη θανάτωση ενδέχεται να προκαλούν άγχος στο ζώο, κάθε δε τεχνική αναισθητοποίησης παρουσιάζει μειονεκτήματα. Οι υπεύθυνοι των επιχειρήσεων ή οποιοδήποτε άτομα συμμετέχουν στη θανάτωση ζώων θα πρέπει να λαμβάνουν τα απαιτούμενα μέτρα προκειμένου να αποτρέπουν τον πόνο, και να περιορίζουν την αγωνία και την ταλαιπωρία των ζώων κατά τη σφαγή ή τη θανάτωση, λαμβάνοντας υπόψη τις βέλτιστες πρακτικές του τομέα και τις μεθόδους που επιτρέπονται από την Ενωσιακή νομοθεσία [14]. Επομένως, ο πόνος, η αγωνία και η ταλαιπωρία των ζώων θα πρέπει να θεωρούνται ως δυνάμενα να αποφευχθούν, εφόσον οι υπεύθυνοι της επιχείρησης ή οποιοδήποτε άτομο συμμετέχει στη θανάτωση ζώων δεν παραβιάζουν κάποια από τις απαιτήσεις του Κανονισμού (ΕΚ) 1099/2009. Επίσης, δεν χρησιμοποιούν επιτρεπόμενες μεν πρακτικές, οι οποίες όμως δεν συνάδουν πλέον με τις πιο πρόσφατες εξελίξεις της τεχνολογίας του κλάδου προκαλώντας εξ αμελείας ή εκ προθέσεως, πόνο, αγωνία ή ταλαιπωρία στη μεταχείριση των ζώων, για την εξακρίβωση της οποίας διεξάγονται επίσημοι έλεγχοι [14]. Σε ορισμένες περιοχές, η στάση έναντι των ζώων εξαρτάται και από εθνικές αντιλήψεις, και υπάρχει πίεση, σε ορισμένα κράτη μέλη, να

διατηρηθούν ή να θεσπιστούν κανόνες ορθής μεταχείρισης διεξοδικότεροι από εκείνους που έχουν αποφασισθεί σε κοινοτικό επίπεδο [15]. Προς το συμφέρον των ζώων και εφόσον δεν θίγεται η λειτουργία της αγοράς, είναι σκόπιμο να επιτραπεί στα κράτη μέλη κάποια ευελιξία ώστε να διατηρούν ή, σε ορισμένους ειδικούς τομείς, να θεσπίζουν διεξοδικότερους Εθνικούς κανόνες. Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο «λατρευτικός τύπος» σχετικά με τη σφαγή των ζώων είναι η σειρά πράξεων που σχετίζονται με τη σφαγή ζώων και προβλέπονται από μια θρησκεία. Στην περίπτωση της ισλαμικής θρησκείας απαιτούνται συγκεκριμένες διαδικασίες για να συνάδει με τους ισλαμικούς κανόνες [14].

Συνολικά, σύμφωνα με στοιχεία του 2012, η παραγωγή βόειου κρέατος στην ΕΕ προβλεπόταν να είναι 8,1 εκατομμύρια τόνους (28 εκατομμύρια ζώα). Ειδικότερα παράχθηκαν 0,85 εκατομμύρια τόνους πρόβειο κρέας και 8,9 εκατομμύρια τόνοι κρέατος κοτόπουλου [15]. Πάνω από 6000 εκατομμύρια πτηνά ήταν ο προσδοκώμενος αριθμός που θα οδηγούταν σε σφαγεία της ΕΕ το 2010. Στη Γαλλία, τη Γερμανία και την Ιταλία καθ' εκάστη χώρα το 2010 σφάζονται πάνω από ένα εκατομμύριο τόνους βοοειδή. Η παραγωγή βόειου κρέατος είναι σχετικά διαδεδομένη στην ΕΕ, αλλά και για το πρόβειο κρέας η Ισπανία και το Ηνωμένο Βασίλειο αντιπροσώπευαν το 57% της συνολικής παραγωγής για το 2010. Από τα παραπάνω στοιχεία δεν προκύπτει μερίδιο παραγωγής κρέατος προερχόμενου από θρησκευτική σφαγή.

6. Εθνικά μέτρα για τον καθορισμό των συμπληρωματικών μέτρων εφαρμογής της Κοινοτικής νομοθεσίας σχετικά με τη θρησκευτικού τύπου σφαγή των ζώων

Όπως έχει αναφερθεί προηγουμένως, στην Ελλάδα υπολογίζεται ότι οι μουσουλμάνοι (Ελληνες Πομάκοι και προσωρινοί πληθυσμοί) αποτελούν το ποσοστό των 4,7% επί του συνολικού πληθυσμού. Στην Ελλάδα μέχρι πρότινος δεν είχαν θεσπιστεί Εθνικές διατάξεις σε ότι αφορά τις προϋποθέσεις για τη θρησκευτική σφαγή [16]. Λόγω του πληθυσμού, καθώς επίσης και λόγω των εξαγωγικών δραστηριοτήτων που διεξάγονται από την Ελλάδα προς τις χώρες που απαιτείται θρησκευτική σφαγή (Ισραήλ) η έκδοση ειδικότερων κανόνων για την θρησκευτική σφαγή κρίθηκε απολύτως αναγκαία. Η εκδοθείσα Υπουργική Απόφαση [17] σχετικά με τη σφαγή θρησκευτικού τύπου ορίζει τη διαδικασία

έγκρισης σφαγείου, προβλέπει διαδικασίες αναισθητοποίησης μετά την τομή αφαίμαξης για όλα τα ζώα που υφίστανται θρησκευτική σφαγή χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση, πλην των πουλερικών. Έχει επίσης συμπεριληφθεί διάταξη η οποία ορίζει ότι τα σφάγια ή τμήματα αυτών, που δεν έχουν προέλθει από σφαγή στα πλαίσια λατρευτικών τύπων και δεν γίνονται αποδεκτά από το θρησκευτικό τυπικό, διαχειρίζονται ως ζωικά υποπροϊόντα σύμφωνα με την Εθνική και Κοινοτική νομοθεσία. Η έκδοση της υπ' αριθμ.951/2017 απόφασης του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων έχει σκοπό τον καθορισμό των αναγκαίων συμπληρωματικών μέτρων για την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΚ) 1099/2009 και τη θέσπιση εθνικών κανόνων σχετικά με τη σφαγή των ζώων στα σφαγεία στα πλαίσια των λατρευτικών τύπων ώστε να εξασφαλίζεται η ευρύτερη προστασία των ζώων κατά τη θανάτωσή τους [17].

Πίνακας 2. Κυρώσεις σε περίπτωση μη συμμόρφωσης στον τομέα της θρησκευτικής σφαγής σύμφωνα με την Εθνική Νομοθεσία του τομέα των τροφίμων (Ν.4235/2014) [18].

	Ενδεικτικές μη συμμορφώσεις σύμφωνα με τη νομοθεσία για τη θρησκευτική σφαγή	Εύρος χρηματικού προστίμου σε ευρώ (€)	
1.	Υποχρέωση απασχόλησης επαρκούς αριθμού προσωπικού, που να έχει κατάλληλο βαθμό ικανότητας και να κατέχει πιστοποιητικό για α) το χειρισμό, τη φροντίδα, την ακινητοποίηση, την αναισθητοποίηση, την αξιολόγηση της αναισθητοποίησης, την αγκίστρωση ή ανύψωση, την αφαίμαξη και τη σφαγή των ζώων, β) το χειρισμό, τη φροντίδα, την ακινητοποίηση, την αγκίστρωση ή ανύψωση, την αφαίμαξη και τη σφαγή των ζώων (θρησκευτική σφαγή)	2.000	10.000

2.	Γενικές απαιτήσεις σχετικά με τη θανάτωση και τις σχετικές εργασίες καθώς και τη λήψη των απαιτούμενων μέτρων	2.000	10.000
3.	Χρησιμοποίηση των επιτρεπόμενων μεθόδων αναισθητοποίησης και των βασικών παραμέτρων τους, ανάλογα με το είδος και την κατηγορία των ζώων	2.000	10.000
4.	Μη πραγματοποίηση της θρησκευτικής σφαγής στο σφαγείο	2.000	10.000
5.	Πραγματοποίηση τακτικού ελέγχου που διασφαλίζει τη μη εμφάνιση ευαισθησίας στο ζώο πριν την ελευθέρωσή του από την ακινητοποίηση και πριν υποβληθεί σε εκδορά ή ζεμάτισμα	2.000	10.000
6.	Μη λήψη μέτρων του υπευθύνου της επιχείρησης για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της αναισθητοποίησης και της συνεπακόλουθης εξασφάλισης του θανάτου των ζώων καθώς και τη μη κατάρτιση συστήματος τακτικού ελέγχου που διασφαλίζει τη μη εμφάνιση ευαισθησίας στο ζώο μεταξύ του τέλους της αναισθητοποίησης και του θανάτου	2.000	10.000
7.	Χρήση εξοπλισμού ακινητοποίησης και αναισθητοποίησης, σύμφωνα με τις οδηγίες του κατασκευαστή	2.000	10.000
8.	Υποχρέωση για τη διάθεση εφεδρικού εξοπλισμού αναισθητοποίησης	2.000	5.000

Εκτός από τις γενικές απαιτήσεις για τη σφαγή των ζώων στα πλαίσια λατρευτικών τύπων, προβλέπονται αυστηρότεροι Εθνικοί κανόνες για τη σφαγή των ζώων, και συγκεκριμένα απαγορεύεται η ακινητοποίηση των μηρυκαστικών με οποιαδήποτε μη φυσιολογική θέση. Σχετικά με την τομή της αφαίμαξης πρέπει να

πραγματοποιείται με ακρίβεια καθώς επίσης και αιχμηρό μαχαίρι κατάλληλο για το μέγεθος και το είδος του ζώου. Ο υπεύθυνος του σφαγείου εξασφαλίζει ότι κατά τη διενέργεια της σφαγής υπάρχει πάντοτε διαθέσιμο και ένα εφεδρικό μαχαίρι. Επίσης, απαιτείται πιστοποιητικό ικανότητας για τους διενεργούντες την σφαγή οι οποίοι οφείλουν να είναι εγγεγραμμένοι σε σχολή επαγγελματιών κρέατος. Σε ότι αφορά το σφαγείο, πρέπει να καθορίζονται οι συγκεκριμένες ημέρες κατά τις οποίες θα διενεργείται αποκλειστικά η θρησκευτική σφαγή καθώς επίσης και ο μέγιστος αριθμός και το βάρος ανά είδος ζώου [17]. Τέλος ορίζονται απαιτήσεις σχετικά με την ιχνηλασιμότητα, όπως ισχύει σε όλο τον τομέα των τροφίμων [19]. Επισημαίνεται ότι ρυθμίζεται η σήμανση του προϊόντος (σφραγίδα πιστοποίησης λατρευτικού τύπου) μαζί με την ειδική σήμανση καταλληλότητας που ορίζεται στους σχετικούς Κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης [20].

Οι αρμόδιες αρχές για τον έλεγχο της τήρησης των διατάξεων σχετικά με τη θρησκευτική σφαγή του ορίζονται οι Διευθύνσεις Αγροτικής οικονομίας και Κτηνιατρικής των Περιφερειακών Ενοτήτων της χώρας. Στις περιπτώσεις όπου κατά τον έλεγχο υπό των αρμόδιων αρχών, παρατηρηθούν μη συμμορφώσεις ορίζονται διοικητικές κυρώσεις με χαρακτήρα χρηματικού προστίμου [18]. Για την παραβίαση των όρων θρησκευτικού τύπου σφαγής προβλέπονται ειδικά χρηματικά ποσά (Πίνακας 2) ενώ για τις λοιπές διατάξεις της Υπουργικής Απόφασης επιβάλλονται τα διοικητικά μέτρα του κυρωτικού νομοθετικού συστήματος στον τομέα των τροφίμων [17,18].

7. Κατευθυντήριες οδηγίες του Codex Alimentarius για τα προϊόντα κρέατος με την ένδειξη halal

Η επιτροπή του Codex Alimentarius (FAO/WHO CAC/GL 24-1997) έχει εκδώσει κατευθυντήριες οδηγίες σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται για να περιέχεται ο όρος «halāl» στην επισήμανση των τροφίμων. Σύμφωνα με το διεθνές πρότυπο του Codex Alimentarius [10], χαλάλ είναι ένα τρόφιμο το οποίο επιτρέπεται από τον ισλαμικό νόμο και πρέπει να τηρεί τις παρακάτω προϋποθέσεις :

- Δεν αποτελείται ούτε περιέχει συστατικά τα οποία δεν είναι σύννομα σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο.

- Δεν έχουν παραχθεί, επεξεργαστεί, μεταφερθεί ή αποθηκευτεί με τη χρήση εγκατάστασης ή εξοπλισμού που δεν έχει απαλλαχτεί από κάθε ουσία που δεν επιτρέπεται από τον ισλαμικό νόμο και
- κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας, επεξεργασίας, μεταφοράς ή της αποθήκευσης δεν έχει έλθει σε άμεση επαφή με οποιαδήποτε τρόφιμα με τρόφιμα που δεν ικανοποιούν τις παραπάνω απαιτήσεις.

Τίθενται εξαιρέσεις σχετικά με τις παραπάνω απαιτήσεις για την παραγωγή χαλάλ προϊόντων σε εγκαταστάσεις που παρασκευάζουν μη χαλάλ προϊόντα υπό την προϋπόθεση ότι λαμβάνονται όλα τα απαραίτητα μέτρα πρόληψης της επαφής των «χαράμ» προϊόντων με τα χαλάλ προϊόντα. Τα χαλάλ τρόφιμα μπορεί να παρασκευάζονται, μεταποιούνται, μεταφέρονται ή αποθηκεύονται χρησιμοποιώντας τις εγκαταστάσεις που έχουν χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν για μη χαλάλ υπό την προϋπόθεση ότι έχουν ακολουθηθεί κατάλληλες διαδικασίες καθαρισμού, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του ισλαμικού νόμου.

Όλα τα αποδεκτά από τον ισλαμικό νόμο χερσαία ζώα πρέπει να σφάζονται σύμφωνα με τους κανόνες που καθορίζονται στο διεθνές πρότυπο του Codex [10] και να υπάρχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

- Το άτομο που θα κάνει τη σφαγή θα πρέπει να είναι μουσουλμάνος, ψυχικά υγιής και γνώστης των ισλαμικών διαδικασιών σφαγής.
- Το ζώο προς σφαγή πρέπει να είναι νόμιμο σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο.
- Το ζώο προς σφαγή πρέπει να είναι ζωντανό ή να θεωρείται ότι είναι ζωντανό κατά τη στιγμή της σφαγής.
- Πρέπει να γίνεται επίκληση στο όνομα του Αλλάχ αμέσως πριν από τη σφαγή του κάθε ζώου.
- Το εργαλείο σφαγής πρέπει να είναι κοφτερό και δεν θα πρέπει να αρθεί πάνω από το ζώο κατά τη διάρκεια της σφαγής.
- Η σφαγή πρέπει να διακόψει την τραχεία, τον οισοφάγο και τις κύριες αρτηρίες και φλέβες της περιοχής του λαιμού.

8. Επισήμανση προϊόντων halal στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Στην ΕΕ, η επισήμανση και η ταυτοποίηση του κρέατος των ζώων που εσφάγησαν χωρίς αναισθητοποίηση δεν είναι υποχρεωτική [21]. Το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό δίκαιο προβλέπει σήμανση καταλληλότητας των σφαγίων των κατοικίδιων

οπληφόρων, των εκτρεφόμενων θηλαστικών θηραμάτων πλην των λαγόμορφων, και των μεγάλων αγρίων θηραμάτων [22]. Τα σήματα καταλληλότητας επιτίθενται από τον επίσημο κτηνίατρο ή υπό την ευθύνη του, όταν από τους επίσημους ελέγχους δεν προέκυψαν ελλείψεις οι οποίες καθιστούν το κρέας ακατάλληλο προς βρώση. Το σήμα πρέπει να φέρει το όνομα της χώρας, στην οποία βρίσκεται η εγκατάσταση καθώς και τον αριθμό έγκρισης του σφαγείου [23]. Δεν προβλέπεται θρησκευτικό χαρακτήρα επισήμανση μετά την σφαγή των ζώων. Παρόλο που στο Κοινοτικό δίκαιο δεν υπάρχει νομοθετική απαίτηση για την επισήμανση των προϊόντων θρησκευτικού χαρακτήρα, ο Κανονισμός (ΕΚ) 1169/2011 σχετικά με την παροχή πληροφοριών για τα τρόφιμα στους καταναλωτές στην αιτιολογική του σκέψη (με αριθμό 50) αναφέρει με σαφήνεια ότι *«οι καταναλωτές της Ένωσης δείχνουν αυξανόμενο ενδιαφέρον για την εφαρμογή των κανόνων της Ένωσης σχετικά με την καλή κατάσταση των ζώων κατά τη σφαγή, περιλαμβανομένης της υποβολής τους σε νάρκωση πριν από τη σφαγή. Επ' αυτού, θα πρέπει να εξετασθεί το ενδεχόμενο σύνταξης μελέτης για τη δυνατότητα παροχής στους καταναλωτές πληροφοριών για τη νάρκωση των ζώων στο πλαίσιο μελλοντικής στρατηγικής της Ένωσης για την προστασία και την καλή διαβίωση των ζώων»* [13]. Επίσης στο άρθρο 3 του άνω αναφερόμενου Κανονισμού οι διατάξεις αναφέρουν *«Με την παροχή πληροφοριών για τα τρόφιμα επιδιώκεται υψηλό επίπεδο προστασίας της υγείας και των συμφερόντων των καταναλωτών, αυτή αποτελεί δε τη βάση για να επιλέγουν οι τελικοί καταναλωτές ενήμεροι και να κάνουν ασφαλή χρήση των τροφίμων, με ιδιαίτερη έμφαση στους υγειονομικούς, οικονομικούς, περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς και δεοντολογικούς παράγοντες»*.

Σε σχέση με τα οριζόμενα του άρθρου 8, στον Κανονισμό (ΕΚ) 178/2002 για τα τρόφιμα, αναφέρεται ότι *«η νομοθεσία για τα τρόφιμα αποβλέπει στην προστασία των συμφερόντων των καταναλωτών και αποτελεί τη βάση ώστε οι καταναλωτές να μπορούν να επιλέγουν ενήμεροι τα τρόφιμα που καταναλώνουν»* [19]. Από την άλλη πλευρά, η Ομοσπονδία Ισλαμικών Οργανώσεων στην Ευρώπη επισήμανε ότι η εισαγωγή της επισήμανσης των προϊόντων χαλάλ θα οδηγούσε σε αύξηση του μεριδίου αγοράς από τα μη αναισθητοποιημένα ζώα από τους μουσουλμάνους καταναλωτές, οι οποίοι θα αναζητούσαν το κρέας για το οποίο ήταν σίγουροι ότι ήταν χαλάλ [24].

Σχετικά με τις απαιτήσεις επισημάνσης που τίθενται από το πρότυπο του Codex Alimentarius [10] όταν γίνεται ισχυρισμός ότι ένα τρόφιμο είναι χαλάλ, η λέξη «halāl» ή ισοδύναμοι όροι θα πρέπει να αναγράφονται στην ετικέτα (Πίνακας 3). Σύμφωνα με τις γενικές κατευθυντήριες οδηγίες Codex Alimentarius σχετικά με τους ισχυρισμούς χαλάλ, ισχύει ότι δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με τρόπους που θα μπορούσαν να προκαλέσουν αμφιβολίες σχετικά με την ασφάλεια των τροφίμων ή χρήσης παρόμοιων ισχυρισμών ότι τα χαλάλ τρόφιμα είναι ανώτερα θρεπτικά ή πιο υγιεινά σε σχέση με άλλα τρόφιμα.

Πίνακας 3. Παραδείγματα σήμανσης πιστοποιητικών halal σε Ευρωπαϊκές χώρες [25]

Χώρα	Όνομασία οργανισμού πιστοποίησης halal	Ειδική Κατηγορία	Σήμα
Αγγλία	Halal Certification Europe (HCE)	Πρώτες ύλες	
Ισπανία	Instituto Halal De Junta Islamica	Σφαγή - Πρώτες ύλες	
Ελβετία	Halal Certification Services (HCS)	Σφαγή - Πρώτες ύλες	
Βέλγιο	Halal Food Council of Europe (HFCE)	Σφαγή - Πρώτες ύλες	
Ολλανδία	Halal Feed and Food Inspection Authority (HFFIA)	Πρώτες ύλες	
Πολωνία	The Muslim Religious Union of Poland (MRU)	Σφαγή - Πρώτες ύλες	
Γερμανία	Halal Control	Πρώτες ύλες	
Ιταλία	World Halal Authority (WHA)	Σφαγή - Πρώτες ύλες	

Πηγή: Κρατικό Συμβούλιο της Ουλάμ, Ινδονησία, 2017

9. Συζήτηση

Η προστασία των ζώων είναι πρωταρχικής σημασίας τόσο κατά τη σφαγή για ανθρώπινη κατανάλωση όσο και κατά τη θανάτωση τους στα πλαίσια ελέγχου ασθενειών [24]. Η διαδικασία της θανάτωσης μπορεί να προκαλέσει πόνο, αγωνία, φόβο και άλλου είδους ταλαιπωρία στα ζώα. Ως εκ τούτου, οι υπεύθυνοι των σφαγείων ή οποιοδήποτε άτομο συμμετέχει στη θανάτωση ζώων πρέπει να λαμβάνουν τα απαιτούμενα μέτρα προκειμένου να αποτρέπουν τον πόνο και να περιορίζουν την αγωνία και την ταλαιπωρία των ζώων κατά τη σφαγή ή τη θανάτωση, λαμβάνοντας υπόψη τις βέλτιστες πρακτικές και τις μεθόδους που επιτρέπονται από τη νομοθεσία.

Πολλές μέθοδοι θανάτωσης είναι επώδυνες για τα ζώα. Επομένως, η αναισθητοποίηση με τη χρήση επιτρεπόμενων μεθόδων (ηλεκτρική αναισθητοποίηση, υδατόλουτρο, χρήση αέριων αναισθητικών κ.λπ.) είναι απαραίτητη προκειμένου να προκαλείται απώλεια αισθητηριακής αντίληψης και ευαισθησίας πριν από τη θανάτωση ή κατά τη διάρκειά της. Η απώλεια αισθητηριακής αντίληψης και ευαισθησίας πρέπει να διατηρείται μέχρι τον θάνατο των ζώων. Από την υποχρέωση για αναισθητοποίηση των ζώων εξαιρούνται οι περιπτώσεις σφαγής που προβλέπονται από λατρευτικούς τύπους (θρησκευτική σφαγή), υπό την προϋπόθεση ότι η σφαγή διενεργείται σε εγκεκριμένο σφαγείο.

Η νομοθεσία της ΕΕ απαιτεί για τα ζώα προς ανθρώπινη κατανάλωση πρέπει να αναισθητοποιούνται πριν από τη θανάτωση τους, έτσι ώστε ο θάνατος να συμβαίνει ανώδυνα [15]. Υπάρχουν εξαιρέσεις για τις θρησκευτική σφαγή, ιδίως για την εβραϊκή θρησκεία με την θρησκευτική μέθοδο θανάτωσης ζώων που προορίζεται για τρόφιμα (κρέας Kosher) και μουσουλμάνων halal. Οι μουσουλμανικές και εβραϊκές κοινότητες, συνολικού ύψους σχεδόν 25 % του παγκόσμιου πληθυσμού, έχουν παρόμοια φιλοσοφία σε αυτό το θέμα. Οι θρησκευτική τελετουργία που διενεργείται κατά τη σφαγή θεωρείται από τους πιστούς πολύ σημαντική καθώς η απαγόρευση των τελετουργιών θα μπορούσε να θεωρηθεί επιθετικού χαρακτήρα για τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις.

Σε έρευνα για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την παροχή πληροφοριών στους Ευρωπαίους καταναλωτές σχετικά με την αναισθητοποίηση των ζώων πριν το στάδιο της σφαγής [24], αρκετοί ερωτηθέντες έδωσαν απαντήσεις στο ερώτημα με τίτλο «Σφαγή και θρησκεία», ορισμένες εκ των οποίων σχετίζονται

με τις διαδικασίες σφαγής χαλάλ. Το συμπέρασμα της έρευνας είναι ότι οι καταναλωτές σε ορισμένα κράτη μέλη μπορούν να επιλέξουν νωπό κρέας από ζώα που αναισθητοποιούνται. Αυτό μπορεί να αποτελεί ένα απλό γεγονός σε κράτη μέλη που ακολουθούν διαδικασίες σφαγής χωρίς τη θρησκευτική παρέκκλιση. Αντιθέτως, στα κράτη μέλη τα οποία ακολουθούνται διαδικασίες σφαγής με τη θρησκευτική παρέκκλιση, μπορεί να είναι δυσκολότερο για τους καταναλωτές να αναγνωρίζουν αν το κρέας προέρχεται από ζώα που αναισθητοποιούνται ή όχι. Αυτή η πτυχή στον τομέα της παροχής πληροφοριών στους καταναλωτές χρήζει περαιτέρω έρευνας.

Δεδομένου ότι η νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης προστατεύει την καλή διαβίωση των ζώων κατά παρέκκλιση, θέτει την υποχρέωση αναισθητοποίησης των ζώων για θρησκευτικές ομάδες μόνο υπό την προϋπόθεση ότι θα διασφαλίζεται η ορθή μεταχείριση των ζώων και η σφαγή να διεξάγεται σε εγκεκριμένο σφαγείο [23]. Παρόλα αυτά επιτρέπεται σε κάθε κράτος μέλος να υιοθετεί αυστηρότερους κανόνες.

Η σφαγή χωρίς αναισθητοποίηση επιτρέπεται στα περισσότερα κράτη μέλη της ΕΕ. Ειδικότερα, απαγορεύτηκε στη Νορβηγία, την Ελβετία και τη Σουηδία. Στη Λετονία, η σφαγή χωρίς αναισθητοποίηση επιτρέπεται μόνο εάν εφαρμοστεί "άμεση" αναισθητοποίηση μετά την τομή [15-21]. Το 2011, το Ολλανδικό Κοινοβούλιο ψήφισε υπέρ της απαγόρευσης της σφαγής χωρίς αναισθητοποίηση, αλλά μετά από καταγγελίες της Εβραϊκής κοινότητας, η Γερουσία παρέσχε απαλλαγή από την αναισθητοποίηση σε τελετουργική σφαγή, υπό τον όρο ότι υπάρχει στενή κτηνιατρική επιτήρηση και τα ζώα πεθαίνουν μέσα σε 40 δευτερόλεπτα [15-21]. Στην Ιταλία επιτρέπεται η σφαγή χωρίς αναισθητοποίηση σε όλες τις περιφέρειες εκτός από τη Λιγουρία όπου η παρέκκλιση σταμάτησε το 2016 [21].

Αντίστοιχες διαμαρτυρίες έχουν εκφραστεί και σε λοιπά Ευρωπαϊκά κράτη όπως η περίπτωση της Πολωνίας στην οποία το συνταγματικό δικαστήριο της χώρας έκρινε αντισυνταγματική την απαγόρευση που ισχύει για τη σφαγή χωρίς αναισθητοποίηση [16]. Η θρησκευτική σφαγή απαγορευόταν έως το 2012. Τον Ιούλιο του 2013 το Πολωνικό κοινοβούλιο απέρριψε νομοσχέδιο που νομιμοποιούσε τη σφαγή χωρίς αναισθητοποίηση για παραγωγή κρέατος χαλάλ. Υπάρχει ένα δυναμικό κενό πληροφόρησης σε ολόκληρη την ΕΕ για την περαιτέρω επεξεργασία των προϊόντων και στον τομέα της μαζικής εστίασης. Η προέλευση επίσης αποτελεί πολύ

σημαντικό ζήτημα για τους καταναλωτές που αγοράζουν κόκκινο κρέας. Οι καταναλωτές που αυτοπροσδιορίζονται ως μουσουλμάνοι ξεχωρίζουν από τις άλλες θρησκευτικές ομάδες από το γεγονός ότι είναι η μόνη ομάδα όπου ένα σημαντικό ποσοστό ερωτηθέντων έρευνας δίνουν μεγάλη σημασία στην αναφορά σχετικά με τη θρησκευτική σφαγή ως βασικό κριτήριο αγοράς κρέατος [24].

Στην Ελλάδα με την έκδοση της Υπουργικής Απόφασης η οποία θέτει τους ειδικούς κανόνες για την θρησκευτικού τύπου σφαγή, προκλήθηκαν ανάλογες αντιδράσεις από τις Ελληνικές φιλοζωικές οργανώσεις. Το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων λαμβάνοντας υπόψη τις αντιδράσεις προχώρησε σε βελτιώσεις των διατάξεων της Εθνικής Νομοθεσίας σχετικά με ορισμένους όρους της θρησκευτικής σφαγής. Ειδικότερα εκδόθηκε η υπ' αριθμ. 292/46122/28.03.2018 Υπουργική Απόφαση η οποία τροποποιεί ορισμένες διατάξεις της 951/44337/27.04.2017 αρχικής Υπουργικής Απόφασης σχετικά με τη σφαγή ζώων σε σφαγεία στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων [17]. Μετά την τροποποίηση προβλέπεται η συμμόρφωση του υπευθύνου της επιχείρησης όσον αφορά την απασχόληση επαρκούς αριθμού προσωπικού, που να έχει κατάλληλο βαθμό ικανότητας και να κατέχει πιστοποιητικό για το χειρισμό, τη φροντίδα, την ακινητοποίηση, την αγκίστρωση ή ανύψωση, την αφαίμαξη και τη σφαγή των ζώων (πιστοποιητικό επαγγελματικής ικανότητας εκδοροσφαγέα). Επίσης προστίθεται η απαίτηση της τομής της αφαίμαξης να πραγματοποιείται με ακρίβεια με αιχμηρό μαχαίρι κατάλληλο για το μέγεθος και το είδος του ζώου. Ο υπεύθυνος του σφαγείου οφείλει να εξασφαλίζει ότι κατά τη διενέργεια της σφαγής πρόκειται να υπάρχει πάντοτε τουλάχιστον ένα εφεδρικό κατάλληλο και καλά ακονισμένο μαχαίρι διαθέσιμο σε προσιτό σημείο. Τέλος απαλείφονται τα οριζόμενα στην προηγούμενη διάταξη σχετικά με την εφαρμογή αναισθητοποίησης αμέσως μετά την πραγματοποίηση της τομής αφαίμαξης, σε όλα τα ζώα εκτός των πουλερικών, που σφάζονται στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση, καθώς επίσης και τα οριζόμενα σχετικά με την ακινητοποίηση των μηρυκαστικών με αντιστροφή ή οποιαδήποτε άλλη μη φυσιολογική θέση [17].

10. Συμπεράσματα

Ο κύριος σκοπός του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των ζώων που προορίζονται για σφαγή της είναι η εναρμονισμένες και πιο ήπιες μεθόδους σφαγής

στην Ευρώπη. Περιλαμβάνει διατάξεις για την κατάλληλη φροντίδα και μεταχείριση των ζώων στα σφαγεία και τις διατάξεις σχετικά με τη διαδικασία της σφαγής. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει δηλώσει ότι τελετουργική σφαγή είναι μια θρησκευτική πράξη που καλύπτεται από το άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.

Σε ερώτηση του ευρωβουλευτή Robert Kilroy-Silk προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (10 Νοεμβρίου 2006), σχετικά με τη βάνουση μεταχείριση των ζώων για το κρέας χαλάλ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφέρει πως δεν διαθέτει επαρκή στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των ζώων που θανατώνονται χωρίς αναισθησία και προορίζονται για κρέας Halal στο εσωτερικό των κρατών μελών. Δεν υπάρχει νομοθεσία της ΕΕ η οποία να απαιτεί από τα κράτη μέλη να συλλέγουν τέτοιου είδους δεδομένα. Ωστόσο, τα παραπάνω στοιχεία μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως δεδομένο προς ενημέρωση των καταναλωτών για να υπάρχει μια γενικότερη εικόνα της κατάστασης σχετικά με τα προϊόντα χαλάλ [26]. Κατά συνέπεια ισχύει το νομοθετικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης που διέπει τη διαδικασία της σφαγής με διαδικασίες αναισθητοποίησης, ωστόσο ισχύει η παρέκκλιση της ισχύος των διαδικασιών σφαγής με θρησκευτικό τελετουργικό (π.χ. halal). Ωστόσο, οι παρεκκλίσεις αυτές αποτελούν μια υπόθεση σε εξέλιξη με εκφραζόμενες ανησυχίες, ιδιαίτερα όταν αυτές εκφράζονται από τις οργανώσεις προστασίας των ζώων, για τα βοοειδή, τα πρόβατα, τις αίγες και πουλερικά που θανατώνονται με μεγαλύτερο πόνο και υποφέρουν υπό από αυτές τις μεθόδους σφαγής. Σε ορισμένες χώρες της Ευρωπαϊκής ένωσης (π.χ. Ολλανδία) εξετάζεται περαιτέρω το ενδεχόμενο της νομικής συμμόρφωσης της θρησκευτικής σφαγής από την αρμόδια αρχή για την ασφάλεια των τροφίμων χωρίς αυτές οι απαιτήσεις να επεκτείνονται στους ισχυρισμούς χαλάλ [27]. Σε ότι αφορά την πιστοποίηση των προϊόντων με το σήμα halal δεν ρυθμίζεται από την νομοθεσία του κράτους. Η ονομασία «halal» δεν αποτελεί προστατευόμενη ονομασία και οι κρατικές αρχές της Ολλανδίας δεν εμπλέκονται με ζητήματα θρησκευτικής φύσης [28].

Μέχρι την προηγούμενη περίοδο στην Ελλάδα δεν είχαν θεσπιστεί ειδικές εθνικές διατάξεις όσον αφορά τις προϋποθέσεις για τη θρησκευτική σφαγή, μολονότι το ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο έθετε τις προϋποθέσεις για τη σφαγή ζώων στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων [29]. Στο πλαίσιο αυτό, κάθε κράτος μέλος της Ε.Ε.

υποχρεούται να εφαρμόζει τις απαιτήσεις του Ενωσιακού Δικαίου όπως του πακέτου υγιεινής και των κανόνων για την καλή διαβίωση των ζώων και την απαγόρευση σφαγής χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση. Όμως το ίδιο αυτό πλαίσιο, σεβόμενο το δικαίωμα της ελευθερίας θρησκείας χορηγούσε παρέκκλιση από την υποχρέωση αναισθητοποίησης των ζώων για θρησκευτικές ομάδες και υπό την προϋπόθεση να διασφαλίζεται η ορθή μεταχείριση των ζώων και η σφαγή να γίνεται σε σφαγείο [30]. Παρ' όλα αυτά, το Κοινοτικό Δίκαιο επιτρέπει σε κάθε κράτος μέλος να υιοθετεί αυστηρότερους κανόνες, έως και να απαγορεύει τη σφαγή χωρίς αναισθητοποίηση των ζώων (τέτοια απαγόρευση ισχύει π.χ. στη Σουηδία και στη Δανία).

Η Ελλάδα είναι μια από τις χώρες της Ευρώπης που έχει θεσπίσει ειδικές διατάξεις ρύθμισης των θεμάτων της θρησκευτικής σφαγής αντιλαμβανόμενη τις ειδικές περιστάσεις της διατροφής χιλιάδων προσφύγων και μεταναστών ισλαμικού θρησκευόμενου, στα πλαίσια της παραμονής τους στην Ελλάδα, καθώς επίσης λαμβάνοντας υπόψη την αύξηση του εξαγωγικού δυναμικού τροφίμων σε χώρες που η διατροφή είναι ζήτημα που προϋποθέτει και θρησκευτική προσέγγιση.

Τέλος αξίζει να αναφερθεί ότι οι επιχειρήσεις που παρασκευάζουν χαλάλ τρόφιμα, κατά τα στάδια της επεξεργασίας και τη συσκευασίας των τροφίμων πρέπει να είναι προσεκτικές στα προγράμματα καθαρισμού και απολύμανσης έτσι ώστε να αποφεύγεται ο κίνδυνος μόλυνσης των τροφίμων καθιστώντας τα τρόφιμα ακατάλληλα για να χαρακτηριστούν ως χαλάλ [31]. Από την άποψη της υλικοτεχνικής εξυπηρέτησης, μπορεί να προκύψει κίνδυνος μόλυνσης των προϊόντων λόγω έλλειψης διαδικασιών διαχείρισης και ετοιμότητας για την εφαρμογή της πολιτικής και των πρακτικών halal logistics σε επιχειρήσεις που παρασκευάζουν και διαθέτουν τρόφιμα halal [32].

Βιβλιογραφία

- [1] Amitsēs G, Lazaridis G, editors. *Nomikes kai koinōnikopolitikes diastaseis tēs metanasteusēs stēn Hellada*. Athēna: Ekdoseis Papazēsē; 2001.
- [2] Mousourou LM. *Metanasteusē kai metanasteutikē politikē stēn Hellada kai [s]tēn Eurōpē*. Athēna: Gutenberg; 1991.

- [3] Παραδεισάνου Α. Το φαινόμενο της μετανάστευσης. Ελληνική Αστυνομία 2018. http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=1852.
- [4] Μπίτσικα Π. Ο «χάρτης» των 557.476 νόμιμων μεταναστών. Το Βήμα, 2016.
- [5] Ελληνική Δημοκρατία. Προσφυγική Κρίση (fact sheet). Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης και Επικοινωνίας, 2017.
- [6] Υπουργείο Εξωτερικών - Υπηρεσία Ενημέρωσης. Μουσουλμανική μειονότητα Θράκης. 1999.
- [7] Βουλή των Ελλήνων. Σύνταγμα της Ελλάδας, 2008.
- [8] Rakkarn S, Ratanamaneichat C. Quality Assurance Development of Halal Food Products for Export to European Countries 2012:7.
- [9] Hackett C. 5 facts about the Muslim population in Europe. Pew Research Center 2017. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/11/29/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/> (accessed June 25, 2018).
- [10] Codex Alimentarius F. General guidelines for use of the term “HALAL.” CAC/GL 24-1997 1997:2.
- [11] Mukherjee S. Global Halal: Meat, Money, and Religion. Religions 2014;5:22–75. doi:10.3390/rel5010022.
- [12] Ελληνική Δημοκρατία. Προεδρικό Διάταγμα υπ’ αριθμ. 327/1996, σχετικά με την προστασία των ζώων κατά τη σφαγή ή/και τη θανάτωση τους σε συμμόρφωση προς την οδηγία 93/119/EΚ του Συμβουλίου, (Τεύχος Α’, Αρ. 221/10-9-1996). Αθήνα, Εθνικό τυπογραφείο, 1996.
- [13] Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1169/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Οκτωβρίου 2011 σχετικά με την παροχή πληροφοριών για τα τρόφιμα στους καταναλωτές, 2011.
- [14] Ευρωπαϊκή Ένωση. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1099/2009 του Συμβουλίου για την προστασία των ζώων κατά τη θανάτωση τους. 2009. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2011.
- [15] Needham Christopher. Religious slaughter of animals in the EU 2012:8.
- [16] Meat News. Αντιδικία στην Πολωνία για το κοσέρ και το χαλάλ. MeatNews.gr 2017. <https://meatnews.gr/2015/01/07/antidikia-polwnia-kocher-halal/> (accessed June 25, 2018).

- [17] Ελληνική Δημοκρατία. Υπ' αριθμ. 951/44337/27.04.2017 Απόφαση του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και τροφίμων για τον Καθορισμό των αναγκαίων συμπληρωματικών μέτρων για την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ L 303,18.11.2009, σ.1) σχετικά με τη σφαγή ζώων σε σφαγεία στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων (τ.Β', Αρ. 951/44337/27.04.2017), 2018, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει (292/46122/2018), 2017.
- [18] Hellenic Republic. Law no. 4235/2014, "Administrative measures, procedures and sanctions for the implementation of EU and national legislation in the food, feed and animal health and animal welfare field and other provisions of the Ministry of Rural Development and Food", 2014.
- [19] EU. Regulation (EC) No 178/2002 of the European Parliament and of the Council. Core EU Legislation, London: Macmillan Education UK; 2002, p. 183–6. doi:10.1007/978-1-137-54482-7_19.
- [20] EU. Regulation (EU) 2017/625 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on official controls and other official activities performed to ensure the application of food and feed law, rules on animal health and welfare, plant health and plant protection products, amending Regulations (EC) No 999/2001, (EC) No 396/2005, (EC) No 1069/2009, (EC) No 1107/2009, (EU) No 1151/2012, (EU) No 652/2014, (EU) 2016/429 and (EU) 2016/2031 of the European Parliament and of the Council, Council Regulations (EC) No 1/2005 and (EC) No 1099/2009 and Council Directives 98/58/EC, 1999/74/EC, 2007/43/EC, 2008/119/EC and 2008/120/EC, and repealing Regulations (EC) No 854/2004 and (EC) No 882/2004 of the European Parliament and of the Council, Council Directives 89/608/EEC, 89/662/EEC, 90/425/EEC, 91/496/EEC, 96/23/EC, 96/93/EC and 97/78/EC and Council Decision 92/438/EEC (Official Controls Regulation)Text with EEA relevance. 2017:142.
- [21] D'amico P, Vitelli N, Cenci Goga B, Nucera D, Pedonese F, Guidi A, et al. Meat from cattle slaughtered without stunning sold in the conventional market without appropriate labelling: A case study in Italy. *Meat Science* 2017; 134:1–6. doi: 10.1016/j.meatsci.2017.07.011.
- [22] European Commission. Regulation (EC) No 854/2004 of the European parliament and of the council of 29 April 2004 laying down specific rules for

- the organisation of official controls on products of animal origin intended for human consumption, 2004.
- [23] European Commission. Regulation (EC) No 853/2004 of the European parliament and of the council of 29 April 2004 laying down specific hygiene rules for food of animal origin, 2004.
- [24] Bradley DD. Study on information to consumers on the stunning of animals. Final Report 2015:111.
- [25] Indonesian Council of Ulama. Lembaga Pengkajian Pangan Obat-obatan dan Kosmetika MUI 2018. <http://www.halalmui.org/mui14/index.php/main/changelang/2/1/1>(accessed June 25, 2018).
- [26] Robert Kilroy-Silk. Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, Βάνουση μεταχείριση των ζώων για το κρέας Halal, 2006.
- [27] Alharbi Y. Halal Food Certification, Regulations, Standards, Practices, in the Netherlands. Wageningen University, 2015.
- [28] Havinga T. Regulating halal and kosher foods: different arrangements between state, industry and religious actors 2011:15.
- [29] Meat News. Εθνικό πλαίσιο για σφαγή halal και kosher, απέκτησε η Ελλάδα. MeatNews.gr 2017. <https://meatnews.gr/2017/05/02/ethniko-plaisio-gia-sfagi-halal-kai-kosher/> (accessed June 25, 2018).
- [30] Hellenic Republic. Presidential Decree no 79/2007, Complementary enforcement measures required (EC) No 178/2002, 852/2004, 853/2004, 854/2004 and No 882/2004 of the European Parliament and of the Council as regards hygiene rules for animal food origin of official controls on such products intended for human and animal consumption animal health and animal welfare rules and harmonization of veterinary legislation to Directive 2004/41 / EC Directive of the European Parliament and of the Council. vol. A', Athens, Greece, 2007.
- [31] Κουτής Χ, Χαϊδούτης Η, Μπαμπατσικου Φ, και συν. Εκπαιδευτικό φροντιστήριο. Υγιεινή και Ασφάλεια Τροφίμων – Εφαρμογή των αρχών HACCP σε μονάδα μαζικής παραγωγής. 12^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Δημόσιας Υγείας και Υπηρεσιών Υγείας Αθήνα 19-21 Μαρτίου 2018.
- [32] Teh Zaharah Yaacob et al. A Review of Regulatory Framework for Halal Meat Supply Chain: The Case of Halal Meat Based Food Products in Malaysia, 2016.